

NOTES SOBRE ELS ORÍGENS DE LA PROVA PERICIAL MÈDICA A CATALUNYA

Manel Camps i Surroca

Les paraules prèvies que us pronunciaré, no tenen altre sentit sinó manifestar-vos voluntàriament, el meu sentiment d'entrada en aquesta Acadèmia de Medicina. Mai havia pensat en el fet d'entrar a formar part activa d'una Reial Acadèmia. Però sempre m'han agradat els temes acadèmics, vistos des de la tranquil·la calma de la biblioteca, a través de la lectura dels discursos propis dels membres d'aquestes corporacions, els quals constitueixen una part de la seva tasca a l'abast de l'estudiós. Puc afirmar que aquest aspecte extern em delecta.

Em plau també el sentit científic extraoficial, amb que nasqueren les Acadèmies en el segle XVIII, o inclús abans, quan es creà a Sevilla el 1697 la primera Acadèmia científica espanyola, la Real Sociedad de Medicina y demás Ciencias, a iniciativa de set homes que, segons Menéndez y Pelayo, foren uns avançats en la lluita contra el dogmatisme.

Em satisfà molt el clima d'amistat que ha presidit la meua acceptació i entrada en aquesta Reial Acadèmia de Medicina, perquè l'amistat mai és un sentiment improvisat i dèbil, sinó tot el contrari, ja que exigeix un coneixement prolongat de la vida científica i humana de la persona que ha estat escollida per l'ofici d'acadèmic. A més a més, la preferència de l'amic ha de passar necessàriament pel vot de la majoria perquè tingui efectivitat.

M'atreu especialment la tradició, en el sentit de gaudir d'un passat que vagi actuant sobre el nostre present, per tal de fer-lo més humà. Jo puc dir que aquesta Reial Acadèmia té per a mi ja un passat. Ara recordo el II Congrés d'Història de la Medicina Catalana, on hi vàrem llegir les nostres comunicacions, i on vàrem escoltar les paraules del gran premi Nobel Camilo José Cela evocant a Gregorio Marañón, metge de profunda vocació acadèmica. Recordo també quan amb l'amic Gabriel Martí vàrem ser secretaris del VI Congreso Español de Historia de la Medicina celebrat aquí, i on hi va estar present l'historiador de la medicina Pedro Laín Entralgo. Recordo igualment aquí, el meu discurs de cloenda del V Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Recordo així mateix, el I Congrés Català de Medicina del Treball, i les II Jornadas Anuales de la Sociedad Española de Medicina Legal y Forense. De la mateixa manera tinc present el gran homenatge al doctor Moisès Broggi, que es va fer el desembre de 1981 al Paraninf de la Facultat de Medicina quan era degà Jacint Corbella. Guardo en la memòria amb molt afecte l'entrada en aquesta casa de personalitats tant entranyables com el mateix Jacint Corbella, Dídac Parellada i Josep Massons.

Tots aquests records m'uneixen sens dubte fraternalment a l'Acadèmia, que significa unió més que amb les idees,

amb les persones que la formen i que he tingut la sort de conèixer. A més a més, totes aquestes efemèrides que acabo d'evocar han coincidit amb una època especialment carismàtica de la institució, on l'ambient de novetat i entusiasme han presidit tots aquests fets, i han tingut la virtut de penetrar profundament en les mentalitats més apassionades de la nostra generació mèdica. Els Congressos d'Història de la Medicina han constituit un fet nou, i per tant extraordinàriament creatiu dintre de la nostra ciència. Un fet novíssim ha estat l'ampliació recent de l'àmbit de l'Acadèmia a tota Catalunya. L'actual Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya ens permet apropar-nos més a la casa gran i petita a la vegada per la seva entrançabilitat, que és Barcelona.

Tots aquests aspectes breument assenyalats, constitueixen una bona part del meu sentiment d'entrada com Acadèmic Corresponent en aquesta Reial Acadèmia de Medicina. És per tant fonamentalment un sentiment tenyit de records inoblidables, que em permetran percebre el dia d'avui com una gran festa familiar.

A partir d'aquí, i amb un passat preacadèmic feliç que acabo d'evocar, em queda ja ara com Acadèmic Corresponent procedent de les terres de Lleida, tot un futur on voldria contribuir al progrés de la corporació, acompanyat sempre de l'esperit de novetat i entusiasme que vaig aprendre dels meus mestres i amics d'Història de la Medicina i de la Medicina Legal.

Començaré avui aquest camí de futur, amb la vènia de les autoritats presents, parlant-vos d'un tema d'Història de la Medicina Legal, que tractarà dels orígens de la prova pericial mèdica a Catalunya.

Una de les funcions més antigues de la medicina, ha estat la d'ajudar amb

els seus coneixements científics a resoldre problemes mèdics de l'Administració de Justícia. Aquesta branca de les Ciències Mèdiques s'anomena tradicionalment Medicina Forense; i el que en la medicina assistencial constitueix l'acte mèdic, aquí en la Medicina Forense és la prova pericial o simplement peritatge mèdic.

El peritatge així concebut, forma el tema central o eix vertebrador de la Medicina Forense. Per això l'he triat com a motiu de la conferència d'avui. M'ha semblat oportú investigar els seus orígens aquí a Catalunya, perquè no han estat estudiats d'una manera sistemàtica. Se saben fets parcials i dispersos referents a diverses èpoques, tant aquí com a la resta d'Europa. Però no s'ha profunditzat a petita escala, a nivell més local, única forma de conèixer en profunditat aquesta matèria.

La recerca ens ha demostrat que cada país, i dintre d'ells cada regió i cada poble, han gaudit d'aspectes de dret molt propis i particulars, que han influït també en el peritatge mèdic. A Espanya en tenim antecedents antics en la llei de Wamba (672-680), segons la qual el bisbe tenia que exercir la funció pericial mèdica, mitjançant el reconeixement dels eclesiàstics que per evitar anar a la guerra al·legaven alguna malaltia (1).

Un altre tema important des del punt de vista pericial, és el referent als delictes contra la llibertat sexual. En el *Fuero Viejo de Castilla*, codi de data incerta, encara que anterior al segle XIII, s'obligava al reconeixement de la dona en cas de violació, amb l'objecte de descobrir signes de desponcellament. En aquest cas la peritació era realitzada per "bones dones" (2).

En el regne català-aragonés, Jaume I (1213-1276) nomenà metges perits amb sous i atribucions ben definides,

per les ciutats de Montpeller, Perpinyà i Barcelona. Més tard Jaume II (1291-1327) organitzà els reconeixements mèdics dels lesionats (3).

A França hi ha una ordenança del 5 de febrer de 1255, en la qual el seu rei, Sant Lluís, ordenava que fossin nomenats els cirurgians del Col·legi de Sant Cosme i Sant Damià, perquè il·lustressin als jutges del Tribunal del Chatelet en els casos criminals. Als esmentats cirurgians se'ls denominà cirurgians jurats (4).

També a França, segons André Coussin, en el seu *Essai sur les origines de la Medicine Legale* (París, 1905), els cirurgians eren consultats amb freqüència en casos de ferides, homicidis, etc. (5).

Malgrat aquests antecedents legislatius dispersos del peritatge, i altres que trobaríem seguint la recerca, està oficialment establert que la peritació mèdico legal no es divulgaria a Europa fins ben entrat el segle XVI, arran de la *Constitutio Criminalis Carolina* de Carles V, de l'any 1533. Però és cert també que la citada pragmàtica de l'Emperador, no fa sinó sancionar amb la llei el que de fet ja es venia practicant en ús (6).

Aquesta realitat té una gran importància a Catalunya, ja que com Anglaterra va ser un poble de dret consuetudinari, al contrari de Castella o de França, que ho foren de dret normatiu (7). Per aquesta raó nosaltres tenim l'oportunitat d'investigar els aspectes mèdico legals del nostre costumari medieval, i entre ells els relatius a la prova mèdica, sobretot a partir del segle XIII, època que amb l'organització municipal naixent començaren a codificar-se els antics usos i costums.

Feta aquesta introducció general, i deixant clara la importància del dret consuetudinari a Catalunya, dividiré

l'exposició en quatre parts. Primer, i per tal de centrar temporalment el tema, parlaré de la funció jurisdiccional dintre de la novíssima organització municipal de mitjans del segle XIII, època en que com hem dit abans es començaren a codificar els antics usos i costums. Després, en una segona part, estudiaré els aspectes teòrics del peritatge, és a dir, tot allò que sobre ell ha quedat escrit en els diferents codis i normatives de l'àmbit català. En tercer lloc, exposaré les normes de caire més deontològic de la prova pericial, tals com l'obligació del jurament previ a la prova, i la qüestió dels honoraris. Finalment en un quart apartat valoraré el peritatge mèdic a través de la pràctica judicial diària de les nostres terres.

La funció jurisdiccional en l'àmbit municipal de mitjans del segle XIII

L'organització dels nostres municipis, amb les seves institucions fonamentals, es va començar a desenvolupar arreu de Catalunya a partir de mitjans del segle XIII, i la nova direcció municipal s'organitzava de la següent forma:

A) Els Prohoms: Cos format pels veïns o caps de família de major significat o relleu de la població.

B) Els Pahers: Autoritats superiors del municipi, sortits d'entre els Prohoms, i formant amb ells el cos de la representació municipal. Eren els regidors, membres del consell municipal.

En conjunt, Prohoms i Pahers, formaven el cos de la representació popular.

C) El Batlle: Oficial encarregat d'administrar justícia en un poble o ciutat, en nom del rei o del senyor feudal.

D) El Veguer: Magistrat, la jurisdicció del qual derivava directament del rei, i que administrava justícia civil i cri-

minal en un districte o comarca.

E) La Cort: Tribunal de Justícia. Podia haver la Cort del Batlle i la Cort del Veguer, personalitzades i presidides respectivament pel Batlle i pel Veguer. En els documents de la ciutat de Lleida moltes vegades apareix la figura del "cort e veguer".

F) El Saig: Funcionari de justícia que tenia per principal tasca fer les citacions i executar els embargaments. També exercia de botxí, executant les penes a que eren condemnats els reus. Així mateix feia les crides, capturava els delinqüents, etc.

G) El Fiscal: Hem trobat documentat el lloctinent de fiscal l'any 1377 a Lleida, al qual el Veguer li ordenava el reconeixement d'un cadàver, juntament amb dos saigs (8).

H) L'Escrivà de la Paheria: Era el Notari de la Paheria, encarregat de donar fe de les escriptures i els altres actes, judicials o no, pels quals era requerit.

Des del punt de vista jurisdiccional, el cos format pels Prohoms i Pahers col·laborava amb el Tribunal de Justícia o Cort, personalitzat pel Batlle o pel Veguer segons la categoria territorial del Tribunal, és a dir, vegueria o poble. De manera que aquell cos municipal tenia la funció concreta de conèixer i estimar els danys materials o personals. Per això se'ls coneixia com "stimadors o conexedors". Quedava pel Veguer o pel Batlle la funció més executiva o punitiva, és a dir, aquella de fer efectives les sancions per aquells danys personals o materials (9).

Els aspectes teòrics del peritatge a Catalunya

Com acabem de veure, des d'un punt de vista general, els encarregats de conèixer, estimar, i en definitiva valorar els danys a les persones, animals o coses, eren els pahers i prohoms,

que formaven un cos municipal conjunt. La seva funció era la d'assessorar al jutge, és a dir, al veguer o al batlle. Aquests, informats així de tots els detalls necessaris en relació al cas concret sotmés a judici, dictaven la sentència. Per tant els prohoms i pahers tenien dintre de l'organització municipal una clara funció pericial de tipus general. No quedava dibuixada encara la necessitat específica de l'actuació del metge en les peritacions legals.

Aquest tipus de funció pericial general a càrrec de prohoms i pahers, l'hem observat concretament en unes ordinacions dictades l'any 1278 per les autoritats municipals de la vila d'Àger, a la comarca de la Noguera. El contingut del seu capítol 35, ens indica clarament que els que tenien que peritar sobre les conseqüències de la baralla entre dos persones per motiu del bestiar, eren els pahers, corresponent al Tribunal de Justícia, és a dir, al Batlle el decidir la sentència en funció del peritatge o declaració d'aquells (10). Encara que en la lletra del text no hi consti la paraula "lesió", es pot sobreentendre que una de les conseqüències més freqüents de les bregues entre persones són les lesions. De manera que el dany corporal, sense cap mena de dubte seria objecte freqüent de la peritació legal per part dels pahers i prohoms.

Uns anys després de les esmentades ordinacions de la vila d'Àger, exactament el 1319, en una altra població de Catalunya, de la comarca de la Ribera d'Ebre, Miravet, es redactaren les conegudes "Costums de Miravet", en les quals ja es legislava explícitament sobre la peritació de les "lesions". De la seva lectura i anàlisi es dedueix que l'esmentat codi les divideix en lesions específiques i inespecífiques. Les primeres són aquelles en les quals el codi específica detalladament el seu meca-

nisme de producció i la regió anatòmica afectada, així com la intencionalitat de l'autor. En cada una d'elles indica exactament l'esmena o indemnització que tindria que efectuar l'agressor, o en el seu cas la pena corporal que deuria sofrir. En les inespecífiques no detalla cap d'aquests aspectes, ni l'esmena ni la pena.

Però en el capítol 16 s'exposa amb precisió la manera de valorar-les. Es diu amb claredat que la peritació aniria a càrrec dels jurats o pahers, i dels prohoms, els quals donarien el seu parer o dictamen al batlle, com agent del senyor, per tal de que aquest decidís la punició adient. Tenim aquí representada doncs, la ja comentada funció estimadora, i per tant pericial de les ferides, a càrrec dels jurats o pahers (11).

També les Costums de Miravet dividien les ferides en dubtoses o perilloses, i en no dubtoses o no perilloses, referint-se al perill o no de mort que podien comportar. En les no perilloses es prohibia expressament que l'acusat fos empresonat, obligant-lo solament a pagar una fiança al senyor (12). En canvi, en les perilloses de mort, l'agressor era immediatament empresonat, o donat a manllevadors, fins que el lesionat sortís del risc, moment en el qual se'l treia de la presó i se l'obligava a pagar la fiança adient. El batlle, jurats i prohoms seguirien en tot moment l'evolució clínica del lesionat, i li donarien l'alta en el moment en que, segons el seu criteri, aquell hagués sortit del perill de mort. Per tant, havien de fer en realitat, un pronòstic de les lesions (13).

Molts anys després de les citades Costums, el 1517, es redactaren les Costums de la Torre de l'Espanyol, un altre poble de la Ribera d'Ebre. De fet el seu articulat és una còpia gairebé literal de les de Miravet, motiu pel qual

no les analitzarem aquí (14).

Fins ara hem vist que el peritatge en matèria de lesions era realitzat directament per les autoritats municipals, que ho eren també judicials. No hem trobat documentat, al menys des del punt de vista teòric o legislatiu, el peritatge mèdic realitzat per facultatius a requesta de les autoritats. No l'hem trobat almenys en les localitats estudiades, és a dir, ni en la vila d'Àger segons les seves Ordinacions de 1278, ni a Miravet segons les seves Costums de 1319, ni a la Torre de l'Espanyol segons les Costums de 1517.

En canvi, podem afirmar que en altres localitats de Catalunya, allunyades geogràficament d'aquelles, i en èpoques bastant semblants, s'exigia ja, al menys teòricament segons la lletra de la llei, el peritatge realitzat per metges o cirurgians a instància dels Tribunals de Justícia. Hem trobat dades en aquest sentit en les poblacions de la Seu d'Urgell, Girona i Lleida.

A la ciutat de Lleida, la intervenció dels sanitaris en la prova pericial era anterior a l'any 1331, segons hem pogut observar en un procés judicial iniciat el 26 de desembre d'aquell any. Concretament es tracta d'un cas en que els familiars i amics del lesionat, van demanar al Tribunal que aquell fos reconegut per un facultatiu. Immediatament fou enviat un cirurgià a casa del ferit, per tal que dictaminés sobre el perill de mort de les lesions. En la mateixa causa es pot llegir que aquesta forma de procedir era "urs i usança de la Casa de la Paheria antigament observada" (15). Per tant molt abans de 1331, el Tribunal lleidatà ordenava a personal sanitari la pràctica dels peritatges, sobretot a instància de les parts implicades en el procés.

A la Seu d'Urgell hi havia unes antigues usances, de data incerta, encara

que segurament anteriors al segle XIV, en el capítol sisè de les quals s'exigia explícitament la intervenció dels metges en el peritatge sobre lesions, concretament sobre cops i ferides. El metge tenia que emetre un pronòstic en el sentit de valorar si el lesionat havia sortit del perill de mort (16). L'esmentat article sis d'aquestes velles usances, es repeteix amb els mateixos termes en les usances de la mateixa ciutat de l'any 1430.

En el territori de l'antic comtat de Girona, va existir també un cos de dret consuetudinari semblant als analitzats anteriorment. Fou recopilat per Tomàs Mieres l'any 1430, sota el títol de "Consuetudines Diocesis Gerundensis", escrit en llatí. En el capítol 89 s'exigia l'actuació dels cirurgians en el camp dels delictes contra les persones, amb la finalitat també d'informar sobre el perill de mort de les lesions (17).

Resumint l'analitzat fins aquí podem dir que el contingut del peritatge habitual que es demanava en el camp del dany corporal, tant als metges o cirurgians com als no facultatius, era dictaminar sobre el "perill de mort de les lesions", ja que en funció d'aquest perill es prenia les mesures precautòries contra l'acusat, és a dir, la presó preventiva fins que el lesionat hagués sortit del perill de mort.

Els aspectes deontològics de la prova pericial mèdica

La importància de la prova pericial obligava al compliment de deures ineludibles, tals com el jurament previ a l'informe pericial, i la qüestió relativa als honoraris.

Sobre el primer punt existeixen regulacions legals detallades. Per exemple, en el mes de juny de 1322, els Consellers de Barcelona ordenaven

que tot metge o cirurgià que fos requerit pel veguer per a peritar sobre algun ferit, abans de fer-ho tenia que jurar que ho faria bé i lleialment, sense percebre diners de ningú, ni abans ni després del peritatge (18). L'incomplidor d'aquesta obligació, amb intenció fraudulenta, seria considerat mesquí i falsari, així com jutjat pels prohoms per tal d'aplicar-li la pena merescuda. Els Consellers també ordenaren que els peritatges no podien ser realitzats per menys de dos facultatius (19).

Si bé els perits sanitaris no podien acceptar diners de ningú pels seus peritatges, havia un regulació bastant estricta dels honoraris oficials en cas de peritacions legals; per exemple, el rei Alfons III el Benigne (1327-1336), ordenà que els cirurgians solament podien percebre deu sous barcelonesos, quan a requeriment dels seus vicaris eren cridats a actuar en casos de mort o mutilació de membres. Els infractors d'aquesta disposició pagarien 100 sous de fiança (20).

A nivell més local existien igualment reglamentacions dels honoraris acordades per les autoritats municipals. A Lleida, l'any 1344 els cirurgians volien guanyar pels peritatges cinc sous. Però la Paeria solament els hi ofería dos i mig o dos, amb el mandat de realitzar-los per les bones o per les males: "E si fer no volen que sien forçats". Aquest desacord entre autoritats i sanitaris en qüestió d'honoraris pericials, seria una constant en la nostra ciutat en el decurs dels anys, doncs el 1609 la Paeria seguia escatimant els preus tant com podia (21).

El peritatge mèdic a través de la pràctica judicial

Fins aquí hem analitzat els aspectes més teòrics de la peritació legal, és a dir, les disposicions i codis en els

quals, d'una o altra forma, es regulava tan important funció mèdico legal. Hem pogut observar que el peritatge era realitzat per facultatius, o bé per les autoritats municipals directament, sense el concurs d'aquells. Però poca cosa més hem pogut esbrinar en relació al nostre tema d'estudi, ja que la lletra dels codis és escarida en aquest tipus de qüestions. Però no succeeix el mateix amb la lletra de les actuacions judicials, o processos sobre casos criminals esdevinguts en les nostres ciutats. Aquests, copiats directament pels escrivans municipals, ens han deixat valuosos documents plens de matisos, que ens permeten omplir els buits i interrogants del fred contingut de les lleis. Seguidament exposaré algunes notes d'interès en aquest sentit, fruit de la lectura i observació atenta de molts d'aquests processos criminals de la nostra ciutat.

L'averiguació de les lesions i del mecanisme de la mort, es realitzava a partir de tres fonts principals. Primer, a través de la denúncia de la mateixa víctima o dels seus familiars, és a dir, mitjançant l'al·legació presentada al Tribunal per tal de reclamar la reparació del dany o greuge. Segon, a costa de les declaracions dels implicats en el procés, a vegades molt detallades. Finalment, gràcies a la peritació legal realitzada per personal sanitari, o bé directament pels mateixos funcionaris de justícia, tals com el "cort e veguer", els pahers i el saig. Fins i tot en ocasions la funció pericial era mixta, és a dir, realitzada al mateix temps pel Tribunal i pels sanitaris a requeriment d'aquell.

Descriurem ordenadament els tres següents punts: la funció pericial del Tribunal, els peritatges facultatius i els peritatges mixtos.

1. La funció pericial del Tribunal: Durant els segles XIV i XV a la ciutat de

Lleida l'habitual era que el peritatge, especialment sobre el cadàver, a no ser en cas de mort per enverinament, o en situacions de mort natural sospitosa, el realitzés el Tribunal de Justícia directament, sense cap intervenció facultativa. L'excepció era que a instància del Tribunal intervinguessin un o més metges, cirurgians o barbers.

A l'època Medieval, sobretot a la Baixa Edat Mitjana, junt amb l'evolució de les ciències mèdiques, la legislació va seguir també un camí ascendent de progrés. Lleida, encara que ciutat petita (uns 10.000 hab. segons el cens de 1365-1370), amb la seva nova Universitat gaudiria d'un considerable interès en els dos camps, tant en el mèdic com en el jurídic. Els homes de dret, sobretot degut a la influència de les universitats estrangeres, principalment Bolònia, s'havien imbuït del nou *ius Commune*, que era essencialment la posta al dia i adaptació dels coneixements clàssics del Dret Romà Justinià i del Dret Canònic (Decretals de Gregori IX, de 1234). És possible que aquest ambient jurídic influís en la forma de procedir del Tribunal lleidatà. Però el cert és que, des d'un punt de vista pràctic, entre les seves funcions tenia inclosa també la pericial sobre el cadàver. I perquè sobre aquest i no sobre el subjecte viu?. No hi ha res escrit sobre això, però pensem que per una part les lesions externes del cadàver són fàcils de reconèixer, ja que no són actives sinó que allí queden sense evolucionar, podent ser considerades més que com a lesions, com a simples i grosseres empremtes materials. Per altra part, el seu mecanisme de producció era gairebé sempre el mateix: ferides per arma blanca o simples contusions. Per tant no feien falta coneixements especials per a poder peritar sobre elles. No succeïa el mateix en el

cas de les peritacions sobre els vius, doncs com després veurem, el Tribunal requeria regularment la intervenció dels sanitaris.

En general, la funció pericial del Tribunal sense el concurs dels sanitaris, es limitava sempre a dos tipus de diligències independents i consecutives: l'examen del lloc del fet, i el reconeixement extern del cadàver realitzat a la seva casa, on generalment es dispositava fins a l'hora de l'enterrament.

En l'examen del lloc del fet, o com molt gràficament hem trobat expressat l'any 1375 com el "loch hon lo dit maleffici ere stat feyt", el que es pretenia era la identificació dels lesionats i dels agressors, per tal de poder iniciar ràpidament la persecució d'aquests. També es feia, encara que d'una forma més secundària, una breu valoració de les lesions, sobretot des del punt de vista del seu pronòstic. L'anàlisi detallada de les ferides es reservava per la diligència de l'examen extern del cadàver a la casa d'aquest. No hem d'oblidar que la inspecció del lloc del fet era un tràmit urgent del procediment judicial.

L'examen extern del cadàver constituïa una activitat que es practicava regularment en les morts violentes o sospitoses de criminalitat. El més habitual era que l'ordenés el cort o el seu lloctinent. Si aquests estaven absents de la ciutat, era "l'algecir del rei" qui feia aquesta funció, com ho hem observat en un cas de l'any 1375 (22). El veguer també podia establir aquesta diligència a instància de les parts implicades en el procés, com ho hem observat en nombroses ocasions.

Per regla general anaven a la casa del cadàver el veguer o el seu lloctinent, acompanyats de dos pahers i de l'escrivà o notari de la Paheria, els quals reconeixien el mort, descrivint i

anotant detalladament les ferides externes que presentava, així com el seu mecanisme probable de producció, que pràcticament era sempre el mateix; o arma blanca, o contusions, o signes locals d'asfíxia per estrangulació. Finalitzat l'examen s'ordenava l'enterrament als familiars o amics allí presents.

Un funcionari de justícia que es va anar integrant en l'esmentada comissió judicial, amb més freqüència a partir del segle XV, fou el saig, el qual es limitava a complir les ordres del cort o dels pahers, els quals li feien reconèixer i descriure les lesions externes del cadàver. Amb el pas del temps, el saig acabaria sent en realitat el que peritava sobre els cossos morts. En els casos difícils, el veguer solia enviar a dos saigs, com hem observat en un procés de l'any 1377 (23).

Un altre aspecte interessant de la funció pericial del Tribunal, el constituïa l'examen de les armes blanques, la troballa de les quals en el lloc del fet adquiria enorme valor, sobretot si estaven tacades de sang. L'arma era dipositada a la Paheria, on s'examinava detalladament pels pahers, com ho hem observat, entre altres, en un cas de mort de l'any 1329 (24). Les lesions sagnants eren considerades de major gravetat legal, essent més gran el preu de l'esmena, com ho demostren els Usatges de Barcelona (25), o les Costums de Miravet en el seu capítol 12 on es parla "de ferir ab ma o ab peu que n'hysque sang".

En ocasions la peritació de les taques de sang era molt exhaustiva, com hem vist en una mort per arma blanca el 6 de març del 1369, on s'analitzaren les taques descobertes en una de les sabates d'un testimoni presencial del fet criminal (26).

2. Els peritatges facultatius: Com

hem estudiat fins aquí, la peritació legal realitzada directament pels funcionaris de justícia sense la intervenció de personal sanitari, requeia pràcticament sempre, salvat rares excepcions, sobre les lesions externes del cadàver, és a dir, sobre les contusions, senyals de violència, o ferides que presentava.

En canvi, els peritatges realitzats per facultatius a requesta dels Tribunals, tenien un camp d'actuació molt més ample, que sistematitzaré en quatre activitats bàsiques: a) l'actuació sobre els lesionats, b) l'actuació sobre les lesions de naturalesa sexual, c) l'actuació sobre el cadàver, i d) altres camps d'actuació.

A) El peritatge facultatiu dels lesionats: Hi ha una raó pràctica que demostra la importància d'aquest peritatge, i és que quan les lesions són descrites per testimonis diversos, com és freqüent en els procediments judicials que hem tingut ocasió d'estudiar, pràcticament mai coincidien les descripcions, de manera que és difícil fer-se una idea objectiva i justa de les seves característiques. Aquest podria ser un motiu pel qual s'aniria imposant la necessitat del criteri de metges i cirurgians, per tal d'objectivar un camp excessivament subjectiu de les actuacions judicials. Aquesta seria una de les raons que influiria en l'inici de les primeres disposicions locals que obligaven a la intervenció sanitària en el camp del dret.

Una altra raó encara més important per la que s'exigiria el peritatge facultatiu en el cas dels lesionats vius, en contrast amb els cadàvers traumatitzats, seria perquè l'actuació sobre els primers era sense dubte més delicada i difícil. Per exemple, als perits se'ls hi podia preguntar sobre factors que podien intervenir en l'evolució de les lesions i el seu mecanisme, la qual cosa requeria

ja tenir un cert nivell de coneixements tècnics. També hi havia el factor de la simulació, tant freqüent en la traumatologia mèdico legal. En canvi, les lesions externes del cadàver eren més fàcils d'interpretar, i per altra part, un cos mort ja no interessava tant. El més important era soterrar-lo. Per això eren els mateixos funcionaris de justícia, i no els sanitaris, qui l'examinaven. La concepció de l'època feia que rarament es necessitessin els metges o cirurgians.

Hem observat que les peritacions sobre lesions augmentaven considerablement en els casos de delictes contra les persones en els quals la víctima havia tingut supervivència, ja que aquesta donava temps a que el lesionat rebés assistència sanitària, a vegades bastant prolongada. En aquests casos el Tribunal acostumava a demanar l'opinió pericial dels metges o cirurgians que l'havien atès, per considerar que eren els millors coneixedors de la realitat clínica i evolutiva del ferit. Se'ls hi preguntava sobre la penetració de les ferides, sobre el seu pronòstic, i inclús sobre els errors de tractament comesos per altres facultatius que havien intervingut en el cas, com ho hem vist en un interessant procés de l'any 1482 (27). En una peritació de l'any 1373 sobre una mort per arma blanca, dos dels quatre sanitaris que intervingueren, informaren que l'alcoholisme del lesionat havia agreujat el curs evolutiu de curació de les ferides (28).

B) El peritatge facultatiu de les lesions de naturalesa sexual: Els delictes contra la llibertat sexual, com se'ls denomina actualment, han constituït des de sempre una de les lesions més greus des del punt de vista del legislador i de la mateixa societat en general, fins al punt d'haver adquirit tradicionalment la categoria de delicte especí-

fic, més enllà del de lesions en sentit estricte.

Les violacions, estupres i agressions sexuals de diversa naturalesa, foren objecte de peritatge sanitari a Lleida durant el segle XIV, en set ocasions entre un total de vint-i-sis casos investigats (29). Al Tribunal li interessava indagar sempre si la víctima presentava signes de desponcellament ocasionats per l'acció delictiva de l'acusat. L'examen era realitzat generalment per dos matrones de la ciutat, o dones honestes, les quals podien elegir lliurement a altres dones perquè estiguessin presents com a testimonis en l'acte de l'exploració. Els peritatges es caracteritzaven per descripcions detallades de les lesions genitals, el seu pronòstic, els seus mecanismes probables de producció, i la cronologia dels signes de desponcellament.

Solament en els casos molt dubtosos o conflictius, la peritació inicial realitzada per les matrones, era completada per una altra posterior que l'autoritat ordenava a dos cirurgians. Això succeïa quan aquelles sospitaven, després de l'exploració, l'existència d'alguna malaltia natural que escapava a la simple lesió traumàtica genital, i que per tant no pertanyia a l'àmbit de les seves competències. Però aquests casos d'un segon peritatge realitzat per cirurgians no eren freqüents. La prova és que solament l'hem observat en una ocasió l'any 1390, en la qual la víctima era una nena de cinc anys d'edat (30). Això ens fa pensar que, probablement, les exploracions genitals a dones adultes, al menys en els casos judicials estudiats per nosaltres, únicament eren efectuades per dones, i mai per homes. Confirma aquesta hipòtesi el fet de que, com hem observat en alguns casos, els metges no solien explorar, per exemple, les cames d'una dona.

En un procés per enverinament de l'any 1432, el metge informava de l'estat de la malalta amb els següents termes: "Pas tenie les cames fredes segons dit de aquells que li tocaven, car ell testimoni dix que per jove stat no les li tocave, mas fahie les li tocar" (31).

La mateixa naturalesa peculiar dels delictes d'estirp sexual, fa que ens haguem trobat amb un cas d'exploració clandestina l'any 1398, essent així la víctima explorada forçadament per dues dones i una conversa, relacionada amb la seva família, i després maltractada de paraula pel fet d'haver-la trobat desflorada. L'exploració hime-neal fou realitzada mitjançant l'introducció d'un ou, procediment que devia ser popular en aquella època (32).

C) El peritatge facultatiu dels cadàvers: Els cadàvers traumatitzats, com hem dit abans, eren peritats en general, pels mateixos funcionaris de justícia. Les lesions traumàtiques externes eren suficientment expressives i per tant, no necessitaven coneixements especials per atribuir-les-hi la causa de la mort.

En canvi, les morts d'origen tòxic, les morts sobtades o ràpides, i per tant potencialment sospitoses de criminalitat, o bé aquelles que exigissin l'obertura del cadàver, eren sempre peritades per personal sanitari. Desconeixem la raó legal, però creiem que era la dificultat del diagnòstic, sobretot per l'absència de lesions traumàtiques externes fàcilment interpretables pel Tribunal. Aquest davant la seva impotència tècnica, no tenia altra sortida possible sinó buscar l'ajuda dels coneixements mèdics o quirúrgics.

Pel mateix motiu la mort d'un home, sospitosa d'enverinament per adelfa (baladre), ha estat l'única que ens ha ofert la troballa de l'obertura d'un cadàver, realitzada a la ciutat de Lleida el

dimecres vuit de març del 1385, per sis facultatius requerits pel cort i pahers; això és, dos metges, dos batxillers en medicina i dos cirurgians (33). Cas inusual aquest, si tenim en compte que les autòpsies judicials, al menys en el nostre medi sociocultural, eren pràcticament inexistentes en l'època analitzada. Hem d'afegir, a més a més, que ha estat l'única autòpsia que hem observat en el transcurs de tot el segle XIV a Lleida. De fet, segons la mentalitat del temps, no podien concedir-se llicències per a practicar autòpsies sense implicar gravíssims perills, com assenyala la butlla "Detestandi feritatis abusum", de Bonifaci VIII, promulgada el 18 de febrer de 1300, a Corpus Iuris Canonici (34). En canvi, l'autòpsia animal aplicada a la resolució de problemes judicials, es devia practicar en algunes ocasions, com ho hem observat en un cas de peritatge per enverinament de l'any 1432, en el qual el metge que va informar i que havia visitat als dos intoxicats, va demostrar que les sopes que aquests havien menjat havien ocasionat també la mort d'una gallina, la qual presentava lesions sospitoses en el ventre, segons l'autòpsia que li havia practicat (35).

Malgrat aquesta escassetat d'autòpsies judicials, els metges no mancaven de coneixements tanatològics. Ho hem observat en un peritatge de l'any 1394, a causa d'una mort ràpida sospitosa d'enverinament. Realitzaren l'examen extern del cadàver de la dona, un batxiller en medicina i dos cirurgians barbers. Eliminaren la sospita de maltractaments, demostrant que les livideses són un fenomen natural post-mortem, i que no podien atribuir-se a cops donats en les parts posteriors del cadàver (36).

D) Altres camps d'actuació pericial dels sanitaris: Les morts sobtades, so-

bretot en la modalitat dels "trobatos morts", així com els casos d'intrusisme, eren objecte de peritacions legals per personal sanitari.

Quan una persona era trobada morta desconeixent-se els antecedents, i per tal amb sospites potencials de criminalitat, era generalment reconeguda pel cort i el saig. En el cas de resultar negativa l'exploració de les lesions traumàtiques externes, es continuava la investigació judicial sol·licitant l'opinió dels cirurgians que havien visitat a la víctima. Ho hem observat en un procés de l'any 1411. Els cirurgians informaren que va morir de malaltia natural, desfent la sospita que s'havia format (37).

L'exercici il·legal de la medicina practicat per persones no autoritzades, si bé és un problema d'actualitat, ha tingut també els seus antecedents dintre de la història de la medicina. A la Baixa Edat Mitjana eren bastant freqüents els delictes d'intrusisme mèdics realitzats per apotecaris, o bé per dones simples que es dedicaven a les pràctiques curatives sense cap tipus de llicència.

En aquests casos, si es produïa un resultat negatiu, el malalt o els seus familiars podien recórrer a la justícia per tal de que s'esclairissin les causes de les seves seqüeles. El Tribunal acostumava a demanar sistemàticament l'informe pericial per tal de poder valorar l'actuació tècnica de l'intrús. Per tant, en realitat era un peritatge sobre malpraxi (38).

3) Els peritatges mixtos: A vegades la funció pericial era mixta, és a dir, realitzada pel Tribunal en una primera part del procés, i després pels sanitaris a instància de l'autoritat, per tal d'esclairir punts foscos que aquella no havia pogut esbrinar. En aquests casos el Tribunal peritava sobre el cadàver, i els

cirurgians o metges sobre el subjecte viu, és a dir, sobre la naturalesa i el curs clínic de les lesions que havien produït la mort, de les quals aquests sanitaris n'eren coneixedors pel fet d'haver-les atès.

També se seguia aquest procediment en les situacions en les quals eren trobats indicis presumiblement tòxics en el lloc del fet. Un cas interessant l'hem observat l'11 d'octubre de 1344. Primer tingué lloc el reconeixement del cos mort en el lloc del fet, realitzat per la comissió judicial acostumada, és a dir, lloctinent de cort, paher i notari, sense el concurs de metge ni cirurgia. En aquest examen

previ s'arribà a una presumpció de causa de mort (estrangulació). Acte seguit, l'observació dels indicis in situ, amb la conseqüent interpretació de primera mà (possibles verins). Després, la seva recollida minuciosa, amb la intenció de que fossin analitzats per perits metges i especiers, una vegada traslladats els esmentats indicis a la Paheria. El seu informe pericial seria decisiu, desfent la hipòtesi inicial de mort per enverinament.

Aquest últim, és un exemple valuós de la primitiva criminalística, que amb el pas del temps acabarà convertint-se en autèntica ciència.

NOTES

1. CORBELLA J. La Medicina Legal Española en la Edad Media. Orbe Histórico. 1972; 1: 29-39.
2. GUTIERREZ SESMA I. Sugerencias en torno a un episodio forense acaecido en Burgos. Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina. 1953; 5: 229-47.
3. SOBREQÜÉS I VIDAL S. La producció del Dret durant la gran època de Catalunya (segles XIII i XIV). En: Història de la producció del Dret Català fins al Decret de Nova Planta. Col·legi Universitari de Girona, 1978, 25-51.
4. ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE LLEIDA (AHML), reg. 787, foli 33.
5. FONT RIUS J.M. Notas sobre la evolución jurídico-pública de una comunidad local en el Pirineo Catalán: Ager. Actas del Primer Congreso Internacional de Pirineístas. 1950: 5-23.
6. Cap. XXXV del "Llibre de les Ordinacions fetes e ordenades per los pahers o Prohomens de la vila de Ager. Any 1278":
"Item que si contesa sera entre aquell de qui sera lo bestiar mort e aquell que degollat laura quels pahers o puxen conixer e puix que la cort quen face seguir ço que ells ne declararan".
El text d'aquestes Ordinacions ha estat publicat per E. Serra Rafols, a la "Revista Jurídica de Catalunya", vol. XXXV (1929), pag. 53-59.
7. Cap. XVI de les Costums de Miravet: "De stimacio de ferides per lo batlle e prohomens":
"Encara donaren e atorgaren los dits senyors que si alguns colps o ferides feytes seran en alguna altra manera o ab alguns altres estuments o manera d'armes que en los damunt dits capitols no sia expressat, que sien a conegutda e discrecio e declaracio del senyor ab consell dels jurats e prohomens del loch com e en quinya manera degen e puxen esseeer punit e jutjats al senyor".
El text d'aquestes Costums ha estat publicat per F. Vallís Taberner, en el seu treball "Les Costums de Miravet", Barcelona, 1962.
8. Cap. LI de les Costums de Miravet: "De donar fermança per naffra feyta":
"Item atorguen los dits senyors que si entre algunes persones noves o baralla s'esdevendra en la qual alguna naffra se seguira que no sia duptosa de mort, null no sia pres en persona; axi empero que sia aparellawt de donar al senyor fiança de dret".

9. Cap. LII de les Costums de Miravet: "De naffra duptosa":
 "Mas si la naffra sera duptosa o perillosa que mort se'n pogues seguir, lo senyor tingue pres lo malfeytor o'l don a manlevadors si's vol, tant tro quel naffrat sie fora de perill de mort. Mas pus que'l naffrat sie fora del perill de mort en continent li sie reebuda fiança de dret e deliurat de la preso. E aço sia a coneguda del batlle e dels jurats e dels prohomens del loch com lo naffrat sia fora de perill de mort".
10. SERRANO I DAURA J. L'ordenament jurídic-penal a l'antic dret local de la Torre de L'Espanyol (Ribera d'Ebre). Quaderns d'Història Tarraconense. VII. Excma. Diputació de Tarra-gona. 1988, pag. 63-73.
11. AHML., reg. 770, folis 117-31.
12. Cap. VI de les Usançes i Franqueses de la ciutat d'Urgell:
 "Item si degu estadant de la dita ciutat aura feyta naffra o colp e per aquela raho sera pres, que demantinent que metges hayen vist e feyt testimoni que'l naffrat es fora de peryl de mort la cort deua quel pres dar a ferma de dret".
 El test d'aquestes Usançes ha estat publicat per F. Valls Taberner, en el seu treball "Franqueses i Usances de la ciutat d'Urgell". Estudis Universitaris Catalans. XII. Barcelona.
13. Cap. LXXXIX de les Consuetudines Diocesis Gerundensis:
 "Item quod viacarius Barchinone non debet nec potest se intrromitire de percutionibus sive vulnerationibus illatis, nisi forte dicte percutiones vel vulnera essent periculose, ad cognitionem iudicum et chirurgorum, excepto banno cultelli vel armorum, salvo quod tenetur facere iurs injuriato".
 El text d'aquestes Costums ha estat publicat per J. Rovira Armengol, en el seu treball "Consuetudines de Gerona". Madrid. 1929. Tipografia de Archivos. Olózaga, I.
14. CARDONER I PLANAS A. L'exercici de la Medicina. En: Historia de la Medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479). Ed. Scientia, Barcelona, 1973, 89-124.
15. ROCA J.M. La Medicina Catalana en temps del Rei Martí. Barcelona, 1919, 120.
16. ROCA J.M. La Medicina Catalana en temps del Rei Martí. Barcelona, 1919, 135.
17. CAMPS SURROCA M. Evolució i anàlisi de les conductes mèdiques a Catalunya. Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. 1988; 10: 77-93.
18. AHML., reg. 786, folis 84-95.
19. AHML., reg. 787, foli 33.
20. AHML., reg. 768, folis 196-217.
21. ROVIRA I ERMENGOL J. Usatgès de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert. Ed. Barcino, Barcelona, 1933, 59.
22. AHML., reg. 783, folis 145-8.
23. AHML., reg. 823, foli 102.
24. AHML., reg. 785, folis 104-12 i 139-45.
25. CAMPS CLEMENTE M., CAMPS SURROCA M. Los delitos contra la libertad sexual en Lérida en el siglo XIV. En: Acta Medicinae Legalis et Socialis. 1992-Vol. XLII, 465-72.
26. AHML., reg. 794, folis 42-5.
27. AHML., reg. 811, foli 104.
28. AHML., reg. 798, folis 11-17.
29. AHML., reg. 791, foli 127.
30. P. SALVADOR DE LES BORGES. Arnau de Vilanova moralista. Institut d'Estudis Catalans. XXV. Barcelona. 1957, pag. 52.
31. AHML., reg. 811, foli 104.
32. AHML., reg. 796, foli 136.
33. AHML., reg. 804, foli 24 v.
34. CAMPS SURROCA M., CAMPS CLEMENTE M. Notes sobre la valoració mèdico legal de l'intrusisme a Lleida a finals de la Baixa Edat Mitjana. 1992. En premsa.